

egyik siriai, másik arabiai ábécék. Ezekért az megh nevezet könyvekért veöttem fel tizenkét magyar forintot Tót eörben lakó Cseffey László uramtul, szükségem lévén az kölcségre, evictiót is veszek fel, örök áron attam ezeket eő kglminek, ha penigh az uram meg találna jönni az hadbul, adgya megh ezt a tizenkét forintot Cseffey László uramnak, mert külömben senki-nek nem tartozik Cseffey László uram adni, meghadni, az teöb könyveket peniglen, egy láda teli lévén, mind megh atta, vissza atta éppen, én el is vitettem, melyrül adom ezt az leveletem Tót eörben lakó Cseffey László uramnak bizonságul, ilyen szeméyek eleöt, ugy miut Ozdi Thamas uram az doctor, 2. Brassai Soiz Pal colosváricentum Pater, 3. Szegedy Gábor de Ipp nemes személy. 4. Simon Vajda orbai nemes személy, privilegiátus, kezem irásával peesétömmel edgyüt confirmáltam, attam ez leveletem az felyül megh irt 1657. die 19 Nouembris.

Én Kamuti Farkasné Jiasbrini Sofi aszoni (P. H.) Én Szegedy Gábor Ipon lakó nemes személy m. p. (P. H.) Simon Vajda Orbay nemes (P. H.) Én brassai Sois Páll kolosvari centum pater (P. H.) Kivül: Cseffei Uram vet 12 forinton Egy néhány könyvet. 1657.

— **Múzeumi könyvtári tisztviselők buvárlatai 1885-ben.**

A Nemzeti Múzeum könyvtári tisztviselőiből a mult nyáron *Majláth* Béla könyvtárör a bécsi es. kir. udvari könyvtárban, a es. kir. udvari levéltárban, a es. kir. hadügyministerium levéltárában, a bécsi es. kir. udvari Múzeumokban, az Albertinában és az erdélyi könyvtárakban és levéltárakban kutatott, *hol Budavárának 1686-ik évi visszafoglalására vonatkozó írott és nyomtatott emlékeket keresett* a főváros által rendezendő 1886-iki történelmi kiállításra. *Osontosi* János segédör a prágai főképtalani, a schlackenwerthi városi, a görliczi városi, a dresdai bibliographiai Múzeum, a weimári nagyhercegi, a casseli országos, a göttingai egyetemi, a hallei egyetemi és a stuttgarti királyi könyvtárakban folytatta kutatásait a *magyarországi vonatkozású középkori kéziratok és Corvin-codexek felderítésére.* A prágai főképtalani könyvtár középkori kéziratokban igen gazdag. A könyvtár eredete az érsekség alapításával egykorú, kéziratainak száma a 2000 kötetet meghaladja. Ezekből mint elsőrendű ritkaság kiemelendő: *Sz. Márk evangéliuma latin nyelvön unciális betűkkel*, valószínűleg

a VIII. századból, egy arany evangeliarium a XI. századból, továbbá több fényes kiállítású képes kézirat, köztük; „*Speculum humanae Salvationis*“ és „*Apocalypsis*“ a XIV. és XV. századból. A hazai vonatkozású középkori kéziratokból különös figyelmet érdemelnek a következők: a) *Joannis de Zredna Episcopi Waradensis Epistolae praecipue de rebus Hungariae*. Ivrétű papirkézirat a XV. századból, lombozatos lapszéli diszítésekkel és initialékkal; az *Ivanics Pál* által Vitéz János leveleiből összegyűjtött, s a bécsi császári udvari könyvtárban levő eredeti levelező könyvnek egykoru másolata, mely mint formulás könyv valószínűleg a cseh Cancellaria számára készült s ekkorig csak Palacky által említve, de sem hazai, sem külföldi tudós által felhasználva nem volt (Sign. G. 20.) b) *Satyra in Carmen detractorium in Sigismundum regem Hungariae*. XV. sz. (Sign. Nr. 50.) c) *Pii II. Epistolae duae ad regem Hungariae*. XV. sz. Pap. (Sign. Nr. 39.) d) *Wladislai regis Poloniae epistolae duae ad Sigismundum Imperatorem*. XV. sz. Pap. (Sign. On) e) *Sigismundi Imperatoris vita*. XV. sz. Pap. (Sign. On.) Ezek egytől egyig ki vannak adva. f) *Jacobi de Marchia*¹ *Sermo de octo periculis inducent. ad poenitentiam. Sermo duplex de confessione*. XV. sz. Pap. (Sign. O. 47.) A könyvtáron kívül a főkáptalannak gazdag levéltára is van, melyben az árpádkori és anjoukori királyoktól és királynéktól, továbbá Zsigmond, Mátyás és II. Ulászló királyoktól találunk eredeti okleveleket. A XIV—XV. századból eredeti levelek vannak: *Gentilis* bibornoktól, az esztergomi érsekség és káptalantól, *Boldizsár* szirmiai püspöktől és *Rangoni* Gábor egri püspöktől. A XVII. századból több történeti becsű levél található Bethlen Gábortól, Péchy Simontól, Thurzó Imrétől, Rákóczy Györgytől, Thökölyi Imrétől és másoktól. Ezekből a régibb okleveleket felhasználta Palacky és Emler, a XVII. századbelieket pedig Gindely. — *Slackenwerthben* a városi archivumban sz. Hedvig legendájának egy XIV. századbeli képes kézírata őriztetik, mely számos illusztrációi miatt nemcsak kiváló műtörténeti, hanem costumtörténeti fontossággal is bír s a schlackenwerthi piaristák adományából a szerzet itt levő társházának 6000 kötetből álló könyvtárával együtt került a város

¹ Mátyás király idejében szegedi guardián.

tulajdonába. E kézirat Szilézia középkori történetére nézve fölötte becses s az elsőrendű ritkaságokhoz tartozik. Reánk nézve főleg costumtörténeti szempontból bir fontossággal, mert a tatárjárásra s sz. Hedvig életére érdekes illusztrációkat tartalmaz, melyek az árpádkori királyok iconographiájához és a magyarországi XIV. századbeli viselethez adalékot szolgáltatnak. Ezen illusztrációkból Csontos János tíz jellemző lapot a Nemzeti Múzeum számára lefényképeztetett s a codexet tüzetesen megvizsgálta. Ez ívrétű hártján missale betűkkel két hasábon van kiállítva, 1353-ban készült s egy vastag kötetet tesz ki. A szöveget számos jellemző illusztráció díszíti, melyeknek izlése a sz. flóriani XIV. századbeli lengyel eredetű *Psalterium*, továbbá a krakkói „*Psalter Pulavsky*“ és a sárospataki „*Biblia*“ illusztrációival sok közös vonást mutat fel. A kézirat sz. Hedvignek nagyobb és kisebb legendáját tartalmazza s provenientiájáról a következő colophon nyújt tájékozást: „*Explicit legenda major et minor de sancta Hedvigi anno domini millesimo trecentesimo quinquagesimo tertio consummata. Comparatu autem per inclitum ducem dominum Ludovicum ducem Silesie et dominum Legniczensem in honorem beate Hedvigis quondam ducisse Silesie tociusque polonie. Scripta est autem per manus Nicolai Pruzie foris civitatem (sic) Lubyn. Quam qui legerit uel audierit in benedictione recipiat nomina supradictorum, ut cum omnibus fidelibus defunctis vitam habeant sempiternam.*“ A kéziratot Borowszky egy önálló monographiában ismertette, melyben a legnevezetesebb illusztrációkról színes hasonmásokat közölt, de irodalmunkban ekkorig még ismertetve nincsen. — *Dresdának* számos nevezetességei között kitünő helyet foglal el a „*Klemm-féle bibliographiai Múzeum*“ mely a maga nemében az egész világon egyedül áll, s *Dresdának* méltó büszkesége. E Múzeumot egy gazdag magánzó, a még most is élő Klemm úr, a régi nyomdászat termékeiből oly czélből alapította, hogy ebben az európai nyomdák legrégebb és legnevezetesebb emlékeit lehetőleg teljesen egyesítse s a szakférfiaknak a nyomdászat történeti fejlődésének tanulmányozására gazdag anyagot szolgáltatson. E Múzeumban összpontosítva találjuk a legrégebb és legnevezetesebb nyomtatványokat a kezdetleges fametszetektől kezdve a legkifejlettebb mozgó betűig és könyvdiszig; a Donatusoktól kezdve Guttenberg, Fust, Mentelin,

Egestein és más elsőd nyomdászok termékeiig ; s a XVI. századbeli jelesebb nyomdák termékeitől kezdve a XVII. századbeli hazai nyomtatványokig. Itt vannak : *Guttenberg Bibliája*, *Fust Psalteriuma*, *Rationaléja és Bibliája*, *Boner Edelstein-a*, *a subjacoi Cicero* és más elsőrendű bibliographiai ritkaságok, melyeknek mindenike egy egész vagyont képvisel. E Múzeum a bibliographra és nyomdász-történészre nézve valóságos kincses bánya, hol lehetőleg teljesen, összpontosítva találja azon ritka nyomda zsengéket, melyeket ekkorig csak elszórva Európa különböző könyvtáraiban sok fáradsággal és költséggel külön-külön tanulmányozhatott. A gyűjtemény nagy áldozatkészséggel és ügyszeretettel van összeválogatva, ekkorig Berlinben és Lipcsében volt huzamosabb ideig kiállítva s 1884-ben igen tanulságos ismertető catalogus jelent meg róla. Csontosí a gyűjteményt részletesen tanulmányozta s a magyarországi ritkább nyomtatványokat jegyzékbe vette. Ez utóbbiakból különösen a brassói XVI. századbeli ritka nyomtatványok érdekesek, melyekből a Múzeum igen jól föntartott példányokat bir ; továbbá egy besztercebányai XVI. századbeli latin nyomtatvány, mely unicum s ekkorig csak egyetlen egy példányban, itt a Múzeumban maradt fönn. Czíme : *Jacobi Pribiceri : Tractatus de Cometa qui sub finem anni a nato Christo 1577. conspectus est* continens simul brevem eamque generalem expositionem de causis cometarum conscriptus a Jacobo Pribicero. *Novisolii Excusum in officina Christophori Sculteti Anno M.D.LXXVIII. 4°*. 14 számozatlan levél. Ezen gazdag gyűjteményt a szász kormány az idén 400,000 márkáért az ország számára megvásárolta s Lipcsében, a német könyvkereskedés metropolisában, egy *országos könyvpar-múzeumot* alapít belőle, mely egy felsőbb könyvpar-iskolával összekötve, hivatva lesz a bibliographiai és nyomdászati ismereteknek világszerte lendületet adni s idővel egyesítendő magában a régi nyomdászvilág összes emlékeit. — *Görlitzben*, Lusatia fővárosában, a Milich-féle városi könyvtár gazdag kézirat-gyűjteményében dr. *Wenzel Gusztáv* nagyérdemű tudósunk évekkal ezelőtt egy ismeretlen *Janus Pannonius* codexet fedezett fel, s ezt az Akadémia számára lemásolta. E felfedezés s a könyvtár kézíratairól megjelent catalogus gazdagsága felhívta a hazai szakférfiak figyelmét a könyvtár hungaricáira, melyeknek megvizsgálása Csontosí feladatát képezte.

A könyvtár körülbelül 20,000 kötet nyomtatványból, 800 kötet kéziratból és 100 incunabulumból áll. A kéziratok közt a középkori codexek száma jelentékeny. Ezekből kiemelendők 6 példány *Schwabenspiegel* és *Landrecht*, köztük egy nagy folio kötet 1387-ből igen szép miniatűrökkel, továbbá *Dante*, *Petrarca* és *Boccaccio* illusztrált codexei több példányban és latin classicusok csinos kiállítású codexei a renaissance idejéből. Corvin- vagy Vitéz-codex nincs a gyűjteményben. Más magyarországi vonatkozású kéziratok száma azonban igen jelentékeny. Jegyzékek a következők: 1. *Cencius Romanus*: Oratio ad Imperatorem Sigismundum. Ascendit ad coelos serenitas tua et omnes reges terrae gloriam tuam. Papír kézirat XV. századból. 2. *Correspondenz der durch die Gegenreformation der Jesuiten aus Ungarn vertriebenen Evangelischen Emigranten* mit Magr. Lani in Leipzig. 3 Bände fol. min. (1675—1700-ig 515 eredeti levél latin német és cseh nyelven). 3. *Excerpta ex Severino Sculteto rectore Scholae Bartphensis* de Historia certaminum Sacramentariorum in Hungaria. Papír k. XVII. sz. 4. *Lani Georgii Περι του μεγαλου μαρτυρος βοηδοτος*. Asepsis historica de parallelismo martyrum Hungariae ad Triremes condemnatorum cum martyribus primitivae Ecclesiae. Indultu amplissimae facultatis philosophicae, pro loco in eodem obtinendo censurae priori. A Georgio Lani Hungaro exule subjecta A. D. 1677. 4°. Papír. 5. *Eiusdem Meletema* theologicum historicum de origine et progressu mochanatus. Papír k. 1690-ből 4°. 6. *Eiusdem Disputatio de Conciliis*. Papír k. 1699-ből. 7. *Eiusdem Brevis et accurata delineatio secte Jesuitarum*. Pap. 1684-ből. 8. *Eiusdem Innocentia evangelico Hungarica Pastorum ecclesiae et scholae rectorum utriusque cum Augustanae et Helveticae confessionis in Actis Posoniensibus iudiciorum delegatorio — extraordinariorum semel Tyrnaviae, bis vero Posonii contra eiusdem diversis vicibus et locis ab anno Christi 1672 usque ad annum 1674 habitorum declarata et publicae luci exposita a. 1675.* — Papír k. 22 l. 9. *Legenda de S. Elisabetha*, de vita et moribus et morbo miraculoque beate Elisabeth — honor et gloria per infinita secula seculorum Amen. Papír k. XV. sz. 10. *Litterae et epistolae ad res Hungariae Ecclesiasticas saec. XVII. pertinentes*. Literae Comitum a Suis ad senatum Carponensem. Non pendet victoria ab humano capite desuper datur. Pap. XVII. sz. 11.

Mathias rex confirmat privilegia Civitatis Gorlicensis de a. 1474. Copia S. XVI. 12. *Mathias König v. Ungarn* und Böhmen Friedenstiftung zwischen den Städten Zittau, Lauben, Kamenz, als Klaegern und Görlitz als Verklagten d. a. 1489. Pap. XV. sz. 13. *Oratio Oratoris regis Ungariae contra Turcos*. Quo nomine serenissimi principes Contra fideles et ministros sacrosanctae ecclesiae Christianae etc. — Papir k. XV. sz. 14. *Relationes historicae nec non documenta praesertim rerum bellicarum in Ungaria et aliis terris gestarum ab a. 1550—1590*. Papir. XVI. sz. Eredeti tudósítások. 15. *Relationes rerum bellicarum in Hungaria et finitimis regionibus inde a mense junii 1585 usque ad mensem Martii 1595 gestarum*. Papir XVI. sz. Eredeti tudósítások. 16. *S. Martini Episcopi Vita*. Papir XV. sz. (1450). 17. *Joannis Kalinka Aliquot Annorum Qualitates*. Nova, aliaque quaedam singulari notatione observatione dignissima facta, quae circa Novisolium Bizterciorum montanam regiam atque liberam Regiam Hungariae Civitatem plerisque in locis acciderunt breviter simplicissimo carminis genere enarrantia. Auctore Joanne Kalinkio Rosenbergensis Opus Gasparo Illésházy dedicatum a. 1628. Pap. k. XVII. sz. 18. *Brevis Delineatio sumpti supplicii de duobus primis Evangelicis in Montanis Hungariae Religionis orthodoxae propagatoribus*. Anno Renati Evangelii 13. Christi vero 1527. 19. *Török imakönyv* német történeti jegyzetekkel, melyek a törökök magyarországi dolgaira vonatkoznak. Czime: Acta Hungarica. Pap. XVII. sz. 20. *Török imakönyv*. Az első lapon ezen feljegyzés olvasható: Anno 1686 ist die Stadt Offen eingenommen worden, so habe ich dieses Buch zur Beuthe bekommen 1686. 21. *Bartholomeus Sculteti*, hires görliczi astronomushoz és mathematicushoz intézett eredeti hadi jelentések, Zeitungok és tudósítások a világ minden részéből 1550—1600-ig. Ezek közt igen sok a magyarországi eseményekről és csatákról írt eredeti tudósítások a XVI—XVII. századból. Így vannak: tudósítások (Zeytungok) Szathmárból 1565-ből, továbbá Kassa, Pozsony, Esztergom, Győr és más magyar városokból és Erdélyből. Ezen, a világ minden részéből érkezett tudósításokból szerkesztette Bartholomeus Sculteti, az általa kiadott naptárakban az évi prognosticont és judiciumot. — Mind ezen kéziratok szakferfiaink által ekkorig még nincsenek felhasználva s a görliczi könyvtár azokat tudósaink

használatára a fővárosi közkönyvtárak útján bizonyos időre bármikor átengedni kész. — *Weimarban* a nagyhercegi könyvtárban, mely körülbelül 190 ezer kötetből áll s magyar történelmi forrásmunkákban, XVI—XVII. századbeli magyarországi Zeytungokban és két magyar XVII. századbeli *unicumban gazdag*, (melyekről más helyen szólunk), egy XV. századbeli kézirat volt megvizsgálendő, melyet *budai Newman Farkas 1478-ban másolt*. Ez II. Piusnak Mahomet török császárhoz írt levelét tartalmazza, 4-ed rétből papíron van kiállítva s magyarországi másolója miatt bir fontosággal. — E kéziratot Csontos tüzetesen megvizsgálta, colophonjáról fényképmásolatot vett a múzeumi könyvtár fényképmásolatgyűjteménye számára, s azt a magyarországi középkori könyvmásolók, betűfestők és szövegjavítók monographiájában, mint faecsimilét fogja felhasználni. E kéziratban van egy érdekes culturtörténeti levél a XV. századból, melyben N. besztercei lelkész N. esztergomi kanonokhoz és sz. Tamásról címzett préposthoz intéz egy pap érdekében, kit bizonyos egyházi javadalomra ajánl. A levelet más helyen közölni fogjuk. Ezen kézíraton kívül még a következő magyarországi vonatkozású kéziratok említés érdemelnek: 1. *Eberhardi Windecken*. Legenda oder Historia vom Kaiser Sigismunden vom J. 1386—1440. Pap. XV. sz. (Ki van adva.) 2. *Litterae Stephani Bathor Wayvodae Transilvaniae ad regni Poloniae Ordines cum ab eis rex Poloniae electus esset. Ex Alba Julia d. 10. Junii 1586.* (Ki van adva) 3. *Joannes Rothe: Das Leben der heil. Elisabeth in Werssen.* Pap. XV—XVIII. sz. (Ki van adva.) 4. *Legenda de S. Elisabetha*, versben és prózában a XV. századból. 3 példány. Weimar nevezetességei közé tartozik a nagyhercegi állami levéltár, mely a levéltári tudomány mai követelményei szerint épült, s az első levéltár, melyet Németországban belga rendszer szerint építettek. A levéltár egy park közepére van építve, s imposans, egészen szabadon álló épületből áll, mely belülről négy emeletes símplafondokkal, illetőleg vaseconstructióval bir s igen czélszerűen van berendezve. Az épület tervezete, valamint a belső berendezés dr. Burekhardt levéltárnoknak érdeme, ki ez időszert a levéltár élén áll. A levéltár világos, szellős, száraz, tűzmentes, s emelő gépekkel, vízvezetékekkel és telephonnal is el van látva. Hivatalos helyiségei kényelmesek s a kutató közönség számára egy külön dolgozó

terem van berendezve. Az itt található magyarországi vonatkozású kéziratok a következők: 1. *Nachricht von den Grausamen und tyrannischen Handlungen des Dracul in Vngarn. 1456.* 2. Auszug des Berichtes vom Landmarschal v. Österreich Georg von Pottendorf an die Königin Leonore und die Rätthe zu Wien über seine Sendung zum König Mathias von Vngarn die beiderseitigen Verhältnisse betreffend 1467. 3. Schriften betz. die Beilegung der Irrungen zwischen Böhmen, Ungarn und Polen durch Zusammenkunft der beiderseitigen Abgeordneten in Troppau und Beneschau. 1469—71. 4. Schriften bezüglich der Verlobung und Vermählung des Königs Mathias von Vngarn mit Beatrix Tochter des Königs Ferdinand. 5. Schriften betz. der Theilnahme der Churfürsten Ernst von Sachsen an den Unterhandlungen zwischen den Vngarn und Pohlen auch Vngarn und Böhmen 1474—75. 6. Vertrag zwischen dem Könige Wladislau von Böhmen und dem König Mathias von Vngarn wegen des Königreichs Böhmen zu Brünn aufgerichtet. 7. Des päpstlichen Botschafters Ursini design. Unterhändlers zwischen dem Kaiser und dem König v. Ungarn Meldung von der Rüstung des Papstes gegen die Türken im Falle gleicher Rüstung Ungarns und Deutschlands 1481. 8. Beschreibung Bernhardts von Miltitz von der Erstürmung Stuhlweissenburg's durch König Maximilian und den Anstalten des Königs Georgs von Böhmen den König Maximilian aus Ungarn verdrängen zu wollen 1490. 9. Bündniss zwischen dem Papst Alexander, König Maximilian, Ferdinand und Elisabeth von Castilien Venedig und Mailand 1495. 10. Schriften betz. die Krönung des Königs Ludvig von Vngarn und Böhmen und dessen Gemahlin Marie und des Königs Ludvig von Vngarn s. a. 15. Schriften betr. die Zusammenkunft des Königs von Ungarn und des Erzherzogs Ferdinand von Österreich s. a. 12. Gründlicher Bericht über die Verhandlungen des Königs von Ungarn und Böhmen mit Caspar Pflug Herrn von Rabenstein s. a. 13. Schriften betref. das Verhältnisz Hieronymi von Lasco zum König Johann von Ungarn 1528. 14. Schreiben des Türkischen Kaisers an den König Johann v. Vngarn 1537. 19. Schriften betr. die Krönung Königs Rudolf II. in Preszburg als König von Ungarn 1572. 14. Über die heilige Elisabeth Landgräfin von Thüringen geboren in Ungarn Lebensnachrichten, (1207—1231) Ihr Grab in

Marburg, ein Stab aus Ihrem Bette geschnitzt etc. Sine Anno. — Mindezeknek nagy része ki van adva, de egy rész még felhasználva nincsen. A *casseli országos könyvtár* magyarországi forrásmunkákban hasonlóképen gazdag. Kéziratgyűjteményéből mint elsőrendű bibliographiai ritkaságok kiemelendők: 1. *Egy XI. századbéli aranyos Evangeliarium illusztrációkkal.* 2. *Egy növénykönyv a XII. századból illusztrációkkal.* 3. *Német passiójáték hangjegyekkel a XIV. századból.* 4. *Német verses krónika a XIV. századból.* 5. *Héber sz. írás mazorákkal a XII. századból.* 6. *Petrarca a XV. századból kitűnő illusztrációkkal és a mit palaeographiai szempontból különösen ki kell emelnünk: 7. Lexicon Tironianum, melyet a szakferfiak Kopp kiadásából ismernek.* A magyarországi vonatkozású kéziratokból első helyen ki kell emelnünk: sz. *Erzsébet legendáit*, melyekből a könyvtár nyolcz példányt bir; ezek közt van két olasz is következő czímmel: „*Il primo et secondo libro di Madrigali nuovamente composti dalla Principessa Elisabeta Landgravia d’Hassia.* 2. *Canzonetti nuovamente composti dall Principessa Elisabeta Landgravia d’Hassia*; továbbá a *Litterae Erditorum* kötetében *Diószegi János, Czúzy János és Máday* levelezéseit a marburgi egyetemi tanárokkal és costumtörténeti szempontból *egy igen becses XVI. századbéli kéziratot kitűnő török jelmez illusztrációkkal.* Czíme: *Abbildungen Turekischer Kleidung und Gewohnheiten in einer Sammlung sauberer illuminirter Gemälde.* Ivret. *Török császárok, pasák, katonák, férfiak és nők jelmezes arcképeivel.* Még egy fényes kiállítású *Koránról* kell megemlékeznünk, mely Budavárának 1686-iki visszavétele alkalmával tett zsákmányból került Casselbe s búcsút veszünk e 200,000 kötetből álló könyvtártól, melynek administratiojából midőn kiemeljük azt, hogy írott catalogusait Wertheim szekrényben őrzi, ide igtatjuk még a magyarországi vonatkozású kéziratokból a következőket:

1. *Libellus memorialis super negotiis in Transilvania peragentis, jussu S. R. Mattis Sueciae etc. Consiliario eius secretiori Dn. Paulo Strassburgh datus die 29. Aprilis A. 1631. Instrumentum originale cum authographa Gustavi Adolphi subscriptione eiusque sigillo appresso, hac cum epigrapha: Gustavus Adolphus D. G. Suecorum, Gothorum, Wandalorum Rex M. P. Finland.*

Humillima relatio, de negotiis in Transylvania peractis S. R. Mattem Sueciae etc. Sine dato, ad Christinam Reginam.

Succincta Relatio de byzantino itinere ac negotiis in Otomana aula peractis, nec non praesenti facie et statu orientalis imperii etc. Per Paulum Strassburgk, an. 1634.

Joachimi Rusdorfii nobis Germani literae de republica ad diversos Reges, Principes etc. etc. 4 voll. fol.

Insunt: Ad Gabrielem Bethlen, *a)* Londoni 16. cal. Jul. 1624, *b)* ibid. idus Januar 1625, *c)* ibid. 6. April 1625, *d)* Salisburgi 7. cal. November 1625, *e)* Kinigstonii, idus Novemb. 1625, *f)* Londin 3. non. Decembr. 1626, *g)* Hagae 4. Idus Januar 1628. — Ad Stephanum Bethlen. Londini. Idus Jun. 1624. — Ibid. 6. kal. Februar. 1625. — Ad Petrum Bethlen. Hagae, prid. non. Januar 1628, et ibid. non. Januar 1628. — Ad Albertum Molnár, theologum Hungarum. Londini 16. cal. Jul. 1624, et ibid. non. Januar 1628. — Ad Paulum Strassburgk in negotio Transylvaniae epistolae novem; sed quarta copiosissima licet ad legatum in rebus aulicis instituendum, nihil prorsus continet, quod ad Hungariae aut Transylvaniae historiam pertineat.

A göttingai egyetemi könyvtár Németország legrendezettebb és leggazdagabb könyvtárjaihoz tartozik, hol a szakférfiú könyvtártani és bibliographiai tekintetben sokat tanulhat. *Könyveinek kötetszáma a félmilliót meghaladja*, melyek mintaszerűen vannak rendezve. A könyvtár egy monumentális, egészen különálló épület-csoportból áll, melynek fele része modern, belga rendszer szerint, a könyvtártudomány legújabb vívmányainak felhasználásával épült s vasszerkezetű berendezéssel, czélszerű szekrényekkel, emelőgépekkel, tűzbiztonsági lépcsővel, vízvezetékekkel és telephonnal bir; fele része pedig, egy régi templom hajójából és mellékhelyiségeiből áll, melyek könyvtári helyiségekké czélszerűen vannak adaptálva s az új könyvtári épülettel oly szoros kapcsolatba hozták, hogy a két épület közti közlekedés semmi kívánni valót nem hagy fön. A könyvtár hivatalos helyiségei, dolgozó és olvasó terme a legczélszerűbbek a mit ekkorig láttunk. S hogy Németországban is mily nagy súlyt helyeznek az illetékes körök e könyvtárra, mutatja azon körülmény, hogy dr. Lepsius halála után a berlini királyi könyvtár élére dr. Wilmans göttingai könyvtári igazgatót hívták meg, s tőle a könyvtár regeneratíóját várják. Azt minden

túlzás nélkül constatálhatjuk, hogy a könyvtárban a magyarországi forrásmunkák és régi magyar ritka nyomtatványok oly arányban vannak képviselve, mint a m. t. Akadémia könyvtárában. A „*Monumenta Vaticana*“ mind a két kötete látogatásunk alkalmával már be volt kötve és lajstromozva, a m. t. Akadémia legújabb kiadványai pedig már mind be voltak osztva helyeikre. A hazai vonatkozású kéziratokból reánk nézve a következők bírnak fontossággal:

1. *Aristoteles Liber Physicorum* per Joannem Argyropilum tractatus. Corvin-codex. Ismertette először dr. Gebhardt O. a Centralblatt és a Könyvszemle 1884-iki folyamában.
2. *Tractatus noviter collectus secundum stylum modernum de processu judiciario magistri Joannis de Buda Archidiaconi Barsiensis et Canonici in Ecclesia Strigoniensi*. Papirk. XIV. sz. 40 levél. Érdekes hazai formuláskönyv, különböző egyházi formulákkal. Ismeretlen és kiadatlan. A bécsi udvari könyvtár Budai János XIV. századbeli Rationalejának, mely tudomásunk szerint elveszett, pendentja. Colophonja a következő: „*Qualiter autem finitus est iste processus iudiciarius secundo die festi b. Martini confessoris per Thomam de Pyseschan collegii pauperum Christi . . . per magistrum Io. de Buda archidiaconum Borsiensem et Canonicum in Ecclesia Strigoniensi; studentem primum deo gratias. E Budai Jánosról ismeretes, hogy az esztergomi „Collegium Christi“-t alapította.*
3. *Vorstellung und Deduction der Rechte der Evangelischen augsb. Confession und ihrer freien Religionsübung an die Kaiserin Königin nebst Klage über die Bedrückungen mit denen sie verfolgt werden.*
4. *Joannis Burii micae historico-chronologicae Evangelico-Pannonicae anno 1685 in ordinem redigi coeptae.*
5. *Acta Comitiorum regni Hungariae posoniensium 24 Maii 1765. finitorum.*
6. *Anmerkungen über sämtliche in den Königreich Ungarn befindliche Comitate cum annexis provinciis, mit Vorstellung wie weit ein jedes derselben in Länge und Breite sich erstrecke, dann was es mit eines jeden Erträglichkeiten, Naturalien, Politicis und Religion der Unterthanen für eine Beschaffenheit habe. Beschrieben A. 1746.*
7. *Wolfgangi Bethlen rerum Transilvanicarum liber XI—XVI. Liber XI. initio et post pag. 41. mutilus.*
8. *Anonymi Sententia consiliaria in causa pacis cum Hungaris exeunte Februario anno 1606.*
8. *Tabulae pacis inter Ferdinandum et Johannem reges. Dat. Wratislawiae anno 1538*

10. Junii. 9. Articuli Comitiorum posoniensium pro festo beati Lucae Evangelistae anno 1548 congregatorum. 10. Ludovici II. literae donationales, quibus Georgio Marchioni Brandenburgico ducatus Opoliensem et Ratiborensem confert. Datum Ofen Montag nach Galli 1524. 11. Procuratorium regis Ferdinandi ad Turcam de tractanda pace. Dat. 19. dec. 1544. 12. Ordinationes circa feudorum administrationem missae in Hungariam. Anno 1548. 13. Beati Widmani Explanatio compendiosa sive Enunciatio Juris, Quod Ferdinando Romanorum regi, Hungariae quoque et Bohemiae regi etc. ad regnum Hungariae jus competit, ad Ambrosium Widman. Dat. Meyeringen Nono Kalen. Septemb. 1531. 14. Protocollum Correspondentiarum supremi Turcarum Vezirii cum praecipuis Europae aulis 32 annis habitae. Vol. I. 1644—1676. Vol. II. 1676—1686. 15. Correspondentia Hungarorum: Georgii Festetich a. 1802., Joannis de Horváth a. 1790. Josephi et Michaelis Lenhossék a. 1805. et Samuelis Teleki a. 1799. et aliorum. 17. Rationes Sandschakatuum Arad et Chanad anni 960. (Defter-féle.) 18. Epistolarium Turcicum. 3 kötet. 19. Catalogus scriptorum de rebus omnis generis Hungariae quas asservat Godofr. Schwarz. 20. Grubers Uebersetzung des spanischen Manifestes betr. den durch den Verzicht der Königin Anna nunmehr wirklich durch Austerben der männlichen Linie eingetreten sein sollender Rückfall der beiden Königreiche Ungarn, Böhmen und Spanien. Másolat. 21. Oratio pro rege Ungariae in Conventu mantuano habita. Pap. k. XV. sz. Ezen kéziratoknak egy része ismeretes s a m. t. Akadémia kéziratgyűjteményében le van másolva, de a másik rész még felhasználva nincsen. Ez utóbbiakat Csontos tüzetesen megvizsgálta. *Halléban* az egyetemi könyvtár épülete és berendezése érdemel figyelmet. E könyvtár az utolsó évtizedben szintén belga rendszer szerint épült s a szakférfiak előtt mint mintaintézet ismeretes. A könyvtár dr. Hartwig Otto hallei főkönyvtárnoknak alkotása, ki azt egy parkban igen czélszerűen, aránylag olcsón, 300,000 márkáért, 400,000 kötet befogadására építette. Ez idő szerinti állománya 200,000 kötet nyomtatvány s néhány száz kötet kézirat, melyek közt a magyarországi vonatkozású kéziratok száma igen kevés. A könyvtár az újabbkori könyvtártani technika minden vívmányát egyesíti magában, de minden fölösleges fényűzést

nélkülöz. Könyvtárnoka, egyuttal a lipesei „Centralblatt für Bibliothekswesen“ szerkesztője, ki mint bibliographus, könyvtárnok és administrator a legkiválóbb németországi szakférfiakhoz tartozik s dr. Lepsius halála után a berlini királyi könyvtár igazgatói állásának betöltésénél dr. Wilmans mellett, dr. Barack és dr. Dziatzkossal egyuttal szintén combinatióba vétetett. A *stuttgarti királyi nyilvános könyvtár* az utolsó két évtizedben szintén belga rendszer szerint épült s fél millió kötet befogadására van tervezve. Épülete monumentális, berendezése fényes és czélszerű, lépcsőháza pedig szépségre nézve a müncheni királyi könyvtár lépcsőházával vetekedik. Mint a németországi könyvtárakban általában, úgy itt is az administratív teendők a tudományos szakfoglalkozásoktól el vannak különítve s a könyvtár különböző természetű gyűjteményei egy-egy szakférfi vezetése alatt állanak, ki magát egészen szakmájának szenteli s ez irányban fejt ki hivatalos és irodalmi tevékenységét. Hogy pedig a könyvtár tisztviselői egymás működéséről tájékozva legyenek, a könyvtári felügyelőség a főtisztviselőkkel *minden hónapban egyszer* értekezletet tart, melyben minden szak-őr a maga szakmájáról jelentést tesz és pedig nemcsak arról, a mi hivatalos állásában történt, hanem arról is, hogy mi történt e téren a szakirodalomban, és mi alkalmazható ebből a könyvtár viszonyaira. Ily értekezletek igen tanulságosak s a könyvtárnokok képzésére úgy, mint a könyvtár rendszeres előhaladására nagy befolyással vannak. Itt vitatják meg az elvi kérdéseket és az időközben felmerült concret eseteket, hoznak érdemleges határozatokat, melyek aztán a könyvtárban zsinórmértékül szolgálnak s a könyvtári szolgálati pragmatikát előbbre viszik.

A könyvtár egyik nevezetességét gazdag *bibliagyűjteménye képezi*, mely az európai könyvtárak közt a *legnagyobb* s a 10,000 kötetet meghaladja. A nyomtatványok kötetszáma 400,000-re megy, ezenkívül van 120,000 dissertatio, vagy 4000 incunabulum és 6000 kötetnél több kézirat. Ezekből a hazai vonatkozásukat tudósainkból *Petrovics Frigyes, Tessedik György, Szeremley József* és *Rómer Flóris* tanulmányozták s egy részöket a m. t. Akadémia történelmi bizottsága számára lemásoltatták. Van azonban e könyvtárban *három fontos hazai vonatkozású kézirat*, melyekből az egyikről *Szeremley József* a „Sárospataki füzetek“ 1862-iki folya-

mában mint kétségtelen Corvin-codexről említést tesz, de melyről szakférfiaink ekkorig tudomást nem vettek, a másik kettőről pedig egyáltalában semmit sem tudtak. E kéziratok: 1. *S. Augustini Expositio in Psalmos David a Primo usque LVII*. Kétségtelen Attavantes Corvin-codex a XV. századból, 2 czímlappal. 2. *Psalterium Hermanni Lantgravii Tvringiae*. Hártyakézirat a XIII-ik század elejéről, *II. Endre király és Gertrud királyné lapnagyságú arczképevel*. 3. *Jani Pannonii Carmina*. Papirkézirat a XV. sz. Mint Janus Pannonius-codex ekkorig ismeretlen és felhasználva még nem volt. E három codexet Csontosfi tüzeteszen megvizsgálta s az első kettőnek jellemző lapjairól és kötéséről fényképmásolatokat vétetett a múzeumi könyvtár fényképmásolatgyűjteménye számára; általában pedig egész tanulmányútjában oda törekedett, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtárának a felsorolt külföldi könyvtárakkal tudományos összeköttetéseket szerezzen, ezáltal a hazai bűvároknak külföldi kéziratok használatában a kutatást megkönnyítse és a külföldön szerzett tapasztalásokat itt a hazában értékesítse. — *Dr. Fejérfataky László* a M. Nemz. Múzeum levéltárnoka az 1885. év nyarán Bécsben, Admontban és Veszprémben tett levéltári kutatásokat. Bécsben a Múzeum pecsétlenyomat-gyűjteménye számára 44 galvanoplastikai úton készült lenyomatot szerzett, mely a múlt évben szerzett 92 darab régi királyi, káptalani, városi és főúri pecsétlenyomat-sorozathoz adva, a Múzeum e nembeli, jelenleg még kezdetleges gyűjteményét gazdag tanulmányi anyaggal bővítette. Az admonti sz. benedekrendű apátság levéltára, mely az 1865. évi nagy tűzvész által igen szenvedett, magyar szempontból sokat nem nyújtott. A levéltárnak jelenlegi legrégebb darabja 1143. év körül kelt. A régibb oklevél-anyagból érdekes egy 1257-ik évi jún. 21-én kelt hártya-oklevél, melyben Liutoldus de Lembuch István szlavoniai bán és stájer kapitány előtt lemond egy, az admonti apácák birtokához tartozó jószágról (Kiadva: Wichner, Gesch. des Stiftes Admont II. 337). Az oklevelen eredetileg négy pecsét függött; ezeknek ketteje elveszett, a másik kettőnek egyike István szlavoniai báné s meglehetősen ép. E különben ritka pecsét egy másik példányról lerajzolva br. Nyáry Albert heraldikájában VII. táblán 63 sz. alatt látható. Az újabb anyagból említésre méltó Zrinyi Miklósnak Preiner Boldizsárhoz 1545. nov. 4-én Csáktor-

nyából keltezett levele az admonti apátnak Zrinyi emberei által által Stigo körül történt letartóztatása tárgyában.

Gazdagabb anyagot nyújtottak az admonti könyvtár kézíratai, melyeknek többje már eddig is ismeretes volt. — Így elég a 712. számú 165 leveles XII. századi kézíratra hivatkoznunk, mely a 119—126. leveleken sz. István király decretumát tartalmazza. ¹ Az 1 A. jelzetű XI. századi bibliának 54-dik levelére, egy századdal későbbi kéz két, XII. századi magyar királyi oklevelet másolt le. A 13 számú XIV. századi *Legenda sanctorum* a magyar szentek legendáit is felöleli. De mint eddig nálunk ismeretlen kézirat, legkiválóbb érdekű a 800. számú codex, mely *Bartholomaeus de Thapolcha*-nak computusi szabályait, bécsi egyetemi előadások után készült compilációt tartalmazza. Az 1385. évben befejezett kézirat végén kiváló érdekességű magyar oklevél-formulák találhatók. Ugy e formulák tartalma, mint a kézirat összeállítójának és leírójának magyar származása arra készítetnek, hogy e kézírral bővebben foglalkozzunk, miként ezt e folyóirat jövő évi folyamában tenni is szándékozunk.

A veszprémi káptalan gazdag levéltára is bő tanulmányozási anyagot nyújtott. A régibb, II. Endre korát megelőző oklevelekből F. különösen kettőt vett vizsgálat alá. III. István é. n. (1170 körüli) oklevelét, melynek fényképmásolatát a N. Múzeum hasonnemű gyűjteménye számára meg is szerzé; és Imre király 1203-iki oklevelét. A későbbi korbeliékből kiemelendők Gentilis bibornoknak, a szentszék magyarországi követének 1311-iki kiadatlan oklevele, néhány oklevél a XIV. XV. századi királyi kancelláriai praxis földéítésére és — a mi e folyóirat olvasóit kiválóan fogja érdekelni — a veszprémi káptalan kincseinek s ezek közt könyveinek is részletes és terjedelmes összeírása a XV. század első feléből. Ez összeírásnak a könyvekre vonatkozó részeit a jelen folyamában közöljük; a teljes jegyzék a Tört. Tár 1886. évi folyamában lát napvilágot.

A nevezett levéltárnok az 1885. év telén Rómában, az ottani levéltárakban, Fraknoi Vilmos társaságában dolgozott a

¹ Felfedezte dr. Wattenbach W. 1849—50-iki tanulmány-utjában. Ki van adva.

Monumenta Vaticana Hungariae czéljaira. A vaticáni titkos levéltárakban a pápai számadások, tizedlajstromok Magyarországra vonatkozó XIV. századi részeit készítette sajtó alá. Ezen felül dolgozott a Datariának a Laterani palotában őrzött levéltárában, valamint a Rotának levéltárában is. Az elsőben, mely ez alkalommal először vált szélesebb körben hozzáférhetővé, kivált IX. Bonifác pápának (1389—1404) regesta-kötetei foglalkoztatták, kijelölve a száznál többre menő kötetekből a Magyarországra vonatkozó bullákat. A Rota levéltára magyar szempontból kevesebbet nyújtott, de tájékoztatást adott e gazdag levéltár anyagáról és berendezéséről. E levéltár voltaképen három nagy seriesből áll; az első csoportot a *Manuale* kötetek hosszú sora képezi, melyek 1440-től kezdve a legújabb korig szakadatlan sorrendben magukban foglalják a Rota törvényszéki naplóját, napról napra a jogeseteket, ezek különböző phasisait, a mint azok e legfőbb forum elé kerültek. A több ezerre menő Manuale-kötetekhez tartozik aztán a levéltár másik csoportja, mely a Rota előtt vitt pörök iratait, mellékleteit, a felmutatott okleveleket, szóval a pöriratokat tartalmazza. Ez óriási anyag évszám szerint van ugyan rendezve, de nem a pöriratok, oklevelek kelte, hanem a pör éve szerint. E berendezés nehezíti az áttekintést, mert csaknem minden pörben mutattak föl századokkal előbb kelt okleveleket, s így akárhányszor találunk XVII. századi pörökben XIII. századi mellékleteket. A levéltár harmadik főcsoportja a „Decisiones Sacrae Rotae Romanae.” Kétségtelen, hogy a 6—8 termet betöltő levéltárból, ha annak átvizsgálására valaki elegendő idővel rendelkezik, hazánkra vonatkozólag még sok új fog kikerülni.

— A múzeumi könyvtár kéziratgyűjteményének ez évi gyarapodásából kiemeljük a következő kéziratokat: *Ajándékok*: 1. Collectanea ad historiam Comitatus Neograd. MS. anonymi Saec. XVIII. 4r. (Ajándékozta: Békey István nyug. miniszteri osztálytanácsos úr Budán.) 2. Hungarisch Cronica dem Herzog Rudolf IV. von Oesterreich dedieirt (1358—1365.) von Heinrich von Müglein. A pozsonyi ev. lyceum ismeretes XV. századbeli kéziratának másolata. (Másolta, a szöveget Kovachich kiadásával összehasonlította, a variánsokat párhuzamosan megjelölte s az egész másolatot a Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékozta: báró Mednyánszky Alajos Rakoviczról.) 3. A debreczeni nemzet-